

Opis źródła:

Raport Franciszka Kruszelnickiego pełniącego funkcje Konsula w Konsulacie RP w Sarajewie działającym od 1919 do 1921 r. Raport dotyczy rozmów jakie toczyły się między bośniackimi posiadaczami ziemskimi (bejami i agami), a politykami serbskimi, których tematem była reforma rolna w Bośni i Hercegowinie wchodzącej w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. W efekcie przeprowadzonej w 1921 r. reformy zniesiono w Bośni i Hercegowinie pozostałości quasi feudalnego systemu co było niekorzystne dla zamieszkałych tam wielkich posiadaczy ziemskich, w większości wyznawców islamu.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Archiwum Akt Nowych, Poselstwo RP w Belgradzie, Raport w sprawie zjazdu stronnictwa radykalnego w Sarajewie, sygn. 31/33

Tekst źródła:**Raport w sprawie zjazdu stronnictwa radykalnego w Sarajewie.**

9/1327/19

Poufne.

Sarajewo, 13/XI 1919

ODPIS

Do Poselstwa Polskiego
w Białogrodzie

Na zjeździe delegatów stronnictwa radykalnego, który odbył się w dniach 3 i 5 listopada, na który przybyło także kilku delegatów z Białogrodu wygłoszono przemówienia w sprawie roli nowy.

W mowach tych określono dotychczasową działalność partji w Serbji w ogólności, w szczególności, i rozwinięto także takie poglądy na przyszłość stronnictwa radykalnego w Serbji. Dwa główne uderzenia mowy; brak zupełny Chorwatów i udział w zjeździe wielkiej ilości muzułmanów ze sfer inteligencji i właścicieli wielkich posiadłości (agów i begów).

Zasilenie partji radykalnej przez muzułmanów da się wytłumaczyć jedynie przynętą na program rozwiązania sprawy agrarnej przez te stronnictwo.

Program ten bowiem różni się od programu stronnictw demokratycznego / obecnie u steru rządu stojącego /.

Program obu stronnictw w tem się zgadzają, że posiadłości kmiecy muszą być wywłaszczone i kmieciom na własność oddane, różnią się zaś między sobą tem, że według programu stronnictwa demokratycznego wywłaszczenie, ma się odbyć bez wszelkiego wynagrodzenia właściciela /agów, begów/ , jeżeli zaś jakieś odszkodowanie ma być przyznane, to kmięć ma się do niego przyczynić, podczas gdy według programu partji radykalnej właściciele posiadłości kmiecych powinni otrzymać bezwarunkowo ekwiwalent pieniężny, równoważny posiadłości i to ze skarbu państwa S. H. S. Że takie rozwiązanie kwestji rolnej czyni zadość wymaganiom słuszności i sprawiedliwości nie może najmniejszej ulegać wątpliwości.

Odmienne z tym jednakże stanowisko partji demokratycznej opiera się na założeniu, że grunt będące w dzierżeniu kmieci narodowości serbskiej zostały ongiś przez agów i begów przemocą zabrane, oddanie ich więc obecnie kmieciom bez większego wynagrodzenia jest tylko naprawą krzywdy, jaką przodkowie agów i begów wyrządzili przodkom dzisiejszych władarzy posiadłości kmiecych.

To stanowisko partji demokratycznej spowodowało zrzeszenie się agów i begów w stowarzyszenie, mające za zadanie ochronę interesów właścicieli posiadłości kmiecych. Wydział stowarzyszenia pracuje nad memoriałem, mającym na zasadzie dokumentów i pomników historycznych [wykazać T. J. Lis] bezzasadność stanowiska partji demokratycznej, W szczególności zaś, że ludność serbska w Bośni i Hercegowinie nie jest tubylcza lecz nasiedlona.

Kruszelinicki

Słowniczek pojęć:

Agowie i begowie – muzułmańscy posiadacze ziemscy w Bośni i Hercegowinie.¹

Kmeci – Najczęściej ludność chrześcijańska w Bośni i Hercegowinie, która pozostawała w feudalnej zależności od bejów i agów. Ich powinności względem posiadaczy ziemskich zostały uregulowane w 1859 r. i przetrwały aż do lat 20tych XX wieku.²

¹ D. Gibas-Krzak, Bośnia i Hercegowina: Determinanty dziejów. Pomiędzy Serbami, Chorwatami a supremacją muzułmańską, Częstochowa 2016, s. 80-81.

² W. Szulc, *Przemiany gospodarcze i społeczne w Jugosławii. W okresie międzywojennym 1918-1941*, Poznań 1980, s. 74-76; Por. K. Romanow-Bobińska, *Reformy agrarne w Rumunii, Jugosławii i Bułgarii po pierwszej wojnie światowej*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowo-Wschodniej”, T. 11, (1975), s. 47-70.

Kruszelnicki – Franciszek Kruszelnicki (1859-1934), polski sędzia, a także dyplomata. Po wyjeździe na Bałkany pracował jako sędzia m.in. Travniku, Mostarze czy Sarajewie. Od 1919 r. mianowany pierwszym polskim konsulem w Sarajewie, gdzie zajmował się głównie koordynowaniem przyjazdu Polaków z Bośni i Hercegowiny do Rzeczypospolitej.³

Państwo S. H. S. – Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców powstałe 01.12.1918. W 1929 (03.10) zmieniło na Królestwo Jugosławii.

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i średniej:

1. Na podstawie tekstu odpowiedz dlaczego muzułmanie chcieli by to stronnictwo demokratyczne przeprowadzało reformę rolną?
2. Jakie grupy religijne współtworzyły społeczeństwo Bośni i Hercegowiny?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony):

1. Zastanów się dlaczego Austro-Węgry, które od 1878 r. do 1918 r. posiadały władzę w Bośni i Hercegowinie nie przeprowadziły reformy rolnej i nie zniosły powinności feudalnych prawosławnych kmetów względem muzułmanów?
2. Jaką rolę pełniły polskie konsulaty za granicą oprócz zajmowania się sprawami Polaków mieszkającymi w danym kraju? Odpowiedź na podstawie tekstu jak i własnej wiedzy
3. Co ma na myśli Kruszelnicki pisząc o sprawiedliwości dziejowej, która miałaby się dokonać gdyby przekazano kmetom ziemie bez pieniężnej rekompensaty dla bejów i agów?

Wskazówki:

Odpowiadając na powyższe pytania należy przede wszystkim skupić się na problemach agrarnych jakie miały miejsce w Bośni i Hercegowinie od czasów osmańskich. Mowa tu przede wszystkim o powinnościach feudalnych najczęściej prawosławnych kmetów, w stosunku do muzułmańskich bejów. Sytuacja ta wielokrotnie prowadziła do antyislamskich buntów na Bałkanach, jednak wbrew oczekiwaniom nie została ona zażegnana także po Kongresie Berlińskim w 1878 r. kiedy to vilajet Bośni znalazł się pod administracją Austro-Węgier. Wiedeń obawiając się wzmocnienia ludności prawosławnej na wsi wolał nie poprawiać jej sytuacji, co frustrowało serbskich chłopów. To właśnie z grona prawosławnych

³ T. J. Lis, *Działalność pierwszego polskiego konsulatu honorowego w Sarajewie*, [w:] *W kręgu dyplomacji i polityki. W 100-lecie nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską a Jugosławią*, [red. A. Zaćmiński, B. Dimitrijević, P. Wawryszuk], Bydgoszcz 2020, s. 42–57.

kmetów wywodził się Gavrilo Princip, który w 1914 r. zastrzelił arcyksięcia Franciszka Ferdynanda w Sarajewie.

Literatura pomocnicza:

Felczak W., Wasilewski T., *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985.

Giza A., *Bośnia i Hercegowina w dobie tureckiego i austriackiego panowania (1800 – 1914)*, Szczecin 2002.

Jelavich B., *Historia Bałkanów*, t. 2, Wiek XX, Kraków 2005.

Krawczyk A., *Czyja jest Bośnia? Krótka historia trzech narodów*, Kraków 2021.

Najważniejsze cezury:

Dokument powstał jesienią 1919 r. kiedy to prowadzono dyskusje na temat kształtu reformy rolnej, którą planowano przeprowadzić w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Autorem raportu był nowo powołany konsul RP w Sarajewie Franciszke Kruszelnicki.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Tomasz Jacek Lis